

Social and Cultural Strategies of the University towards Children and Adolescents: A Study of Iranian Legal Documents

Maryam Shaban

Member of the Faculty of Social Studies, Institute for Cultural and Social Studies of the Ministry of Science, Research and Technology, Tehran, Iran.

shaban@iscs.ac.ir

 0000-0001-6274-3684

Abstract

The present study "Social and Cultural Strategies of the University towards Children and Adolescents: A Study of Iranian Legal Documents" was conducted with the aim of identifying the university's social and cultural strategies towards children and adolescents in Iran.

The present research method is qualitative and, with a document analysis research design, attempts were made to search, review, select, and analyze relevant documents. The analyses show that the comprehensive action plan is the most important document in relation to the subject of the present study.

The results show that the university institution in Iran has few strategies that are directly and indirectly defined to take measures for children and adolescents. The analysis of the aforementioned strategies indicates the very important role of the university and academic elites in the field of children and adolescents; because the aforementioned stratum does not have the ability to act, agency, and independent awareness compared to other strata and needs a representative and proxy activist on their behalf, activists who, with awareness and self-expression, can fulfill their public responsibility towards children and adolescents and also demand the contribution of society. Therefore, it is necessary for the university institution to pay more attention to the university's connection with society in the field of children and adolescents and to adopt codified programs and policies in relation to the aforementioned group.

Keywords: University social and cultural strategies, Children and adolescents, Children's rights, Comprehensive action plan, Academic elites.

Extended abstract

Purpose

In the present study, we seek to identify the nature and nature of the social and cultural strategies of the university institution towards children and adolescents. In this regard, we identified and analyzed the social and cultural strategies of the university towards Iranian children and adolescents among upstream documents, especially documents that are central and basic in the legal-legal field. In this regard, the questions of the present study, which are a guide for the researcher in collecting and analyzing information, are as follows: What are the legal-legal documents that have raised the social and cultural strategies of the university institution towards children and adolescents in Iran? And what are the social and cultural strategies of the university institution towards children and adolescents in the legal-legal documents of Iran? What are their aspects and what are their strengths and weaknesses?

Methodology

The present study method is qualitative with a document analysis design. In this regard, the researcher searched for documents and information related to the research problem and then collected and analyzed the information. The research community is also all Iranian legal documents and information that provide social and cultural strategies for the university institution towards children and adolescents.

Findings

The study and analysis show that the university institution in Iran does not have any coherent plan to carry out actions focused on children and adolescents, and in the opposite direction, the institutions in charge of children and adolescents also have few plans and documents regarding the social and cultural strategies of universities towards children and adolescents.

In the present study, the analysis of the social and cultural tasks and strategies of the university institution towards children and adolescents was carried out by reviewing and analyzing the national document in the horizon of 1404. The findings show that a total of 8 programs directly and 5 programs indirectly related to the social and cultural strategies of the university institution towards Iranian children and adolescents are stated throughout the aforementioned document.

Analyses show that a total of 13 university-related programs reflect the role of the university in various aspects of the lives of children and adolescents, including:

- Conducting research, studies, and discourse-building in the field of

children and adolescents

- Participation of elites in creating a structure for children's rights
- Creating a basis for the emergence and expansion of civil society related to children and adolescents and increasing the relationship between society and government officials in order to propose demands and hold officials accountable
- Raising public awareness in society about the importance of children and adolescents and their rights
- Using academic elites to improve the management system of institutions providing services to children and adolescents in society
- Creating areas for attention and promotion of educational, religious, nurturing, sports, cultural, artistic, and recreational aspects of children and adolescents' lives
- Training and producing human resources specialized in various aspects of children and adolescents' lives in society.

Practical implications and Social implications

First; One of the errors that is common among many activists, even academic activists in the field of humanities; "Reducing children's rights" to a legal matter. While children's rights are a completely socio-cultural matter and should not be reduced as a whole to a part of it, that is, legal articles. Therefore, it is necessary that in presenting programs, the issue of "children/childhood" was considered in a general way and perhaps the creation of educational disciplines and research in the faculties of social sciences, psychology and education was also considered. Perhaps childhood studies could be more expressive and take into account the cultural, social, legal, etc. dimensions of the under-18 age group.

Second; Another issue is the lack of attention to the university's ability to create non-governmental groups and strengthen and direct civil society to pay attention to children and adolescents, their issues, harms and problems. In this regard, the nature of public and non-governmental participation in the field of supporting children in various aspects can have an "association-oriented" format or take on a "charity/endowment" format.

Third; Scientific-educational or scientific-research groups should be formed within universities focusing on child studies to bring together specialists and experts in this field as academic scientific elites and transform the results of their research and studies into executive programs in a participatory manner with themselves.

Fourth; Encourage researchers to conduct research in the field of children and adolescents and provide comprehensive support to them, and also make necessary use of the results of the research.

Fifth; At Farhangian University, as the main custodian of teacher human resource production, there are no educational and research units focused on child studies, but child psychology is taught, which itself can be an initial step for further development in a way that teachers become familiar with various aspects of supporting children and adolescents in the form of child rights.

Originality/Value

In Iran, various policies and programs have been implemented regarding children and adolescents; all of which are in an effort to increase the quality of life of children and adolescents; But none of them has examined and analyzed the responsibility, role, strategy, and performance of the university institution as a base of science and innovation in relation to Iranian children and adolescents; such a thing does not exist in foreign research published in English, so the search for related foreign research was fruitless. Therefore, no research has been conducted so far regarding the subject and problem of the present research, so the present research is new and unique in identifying and analyzing the social and cultural strategies of the university towards children and adolescents in Iran; therefore, the researcher is trying to take an initial step in the relevant field.

Keywords: University social and cultural strategies, children and adolescents, children's rights, comprehensive action plan, academic elites.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه در برابر کودکان و نوجوانان: مطالعه اسناد حقوقی - قانونی ایران

مریم شعبان

عضو هیئت علمی گروه مطالعات اجتماعی، مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم،
تحقیقات و فناوری، تهران، ایران.

shaban@iscs.ac.ir

0000-0001-6274-3684

چکیده

این پژوهش حاضر با هدف شناسایی راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان در ایران انجام شده است. روش پژوهش حاضر، کیفی و با طرح پژوهش تحلیل اسنادی، اقدام به جستجو، بررسی، گزینش و تحلیل اسناد مربوطه شد. تحلیل‌ها نشان می‌دهند که برنامه عمل جامع، مهم‌ترین سند در رابطه با موضوع پژوهش حاضر است. نتایج نشان می‌دهند که نهاد دانشگاه در ایران راهبردهای اندکی که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم در جهت انجام اقداماتی برای قشر کودک و نوجوان تعریف شده‌اند، را دارا است. تحلیل راهبردهای مذکور بیانگر نقش بسیار مهم دانشگاه و نخبگان دانشگاهی در زمینه کودک و نوجوان است؛ زیرا قشر مذکور نسبت به اقشار دیگر، توان کنشگری و عاملیت و آگاهی مستقلی ندارند و نیازمند نماینده و کنشگر نیابتی از جانب خود هستند، کنشگرانی که با آگاهی و ابراز وجود، بتوانند مسئولیت عمومی خود در قبال قشر کودک و نوجوان را انجام داده و سهم جامعه را نیز مطالبه نمایند؛ بنابراین لازم است که نهاد دانشگاه توجه بیشتری به پیوند دانشگاه با جامعه در زمینه قشر کودک و نوجوان نماید و در رابطه با قشر مذکور برنامه‌ها و سیاستهای مدونی را در پیش گیرد.

کلیدواژه‌ها: راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه، کودک و نوجوان، حقوق کودک، برنامه عمل جامع، نخبگان دانشگاهی.

شاپای الکترونیک: ۲۵۸۸-۶۵۵X / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه علمی راهبرد اجتماعی فرهنگی

10.22034/scs.2025.519547.1690

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظری مطرح شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه راهبرد اجتماعی فرهنگی نمی‌باشد.

مقدمه و بیان مسئله

با اهمیت یابی گفتمان توسعه با محوریت توسعه پایدار، دانشگاه و نقش نهاد مذکور نیز دچار تغییر و تحول شد. به این معنی که دانشگاه تنها نقش آموزشی ندارد بلکه نقش‌های پژوهشی و خدماتی (خدمات تخصصی) را نیز عهده‌دار و از این منظر دارای راهبردهای گوناگونی است؛ زیرا دانشگاه نظام ایجاد و تولید خیر برای عموم و رفاه اجتماعی از دریچه علم به شکل علم‌ورزی، علم‌آموزی و حتی دانش‌پژوهی است (فراستخواه، ۱۳۹۸)؛ البته با ورود به نسل سوم دانشگاه‌ها و ارتباط بیش‌ازپیش آن‌ها با موضوع صنعت و جامعه، مسئولانه عمل کردن و راهبردمند بودن دانشگاه‌ها گسترش یافته و در سال‌های اخیر نیز شدت گرفته است.

باید توجه داشت که اعضای هیئت علمی دانشگاه، نخبگان و گروه‌های مرجع در هر جامعه‌ای به‌شمار می‌روند که می‌بایست در جهت اثربخشی و مسئولیت‌پذیری، اقدام کنند. همچنین نهاد دانشگاه به‌عنوان نهادی اجتماعی، بدون ارتباط با محیط خود نمی‌تواند رشد و توسعه یابد. زمانی که دانشگاه با ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه خود، هماهنگی و انطباق داشته باشد، توانایی پاسخگویی به نیازهای اجتماعی، فرهنگی، علمی و اقتصادی جامعه را داشته و مورد اعتماد عموم، واقع می‌گردد و در نهایت می‌تواند مسئولیت و اثربخشی خود را نیز اعمال نماید (عزیزی، ۱۳۸۳).

بنابراین، نهاد دانشگاه و دانشگاهیان در هر دو سطح ساختاری و کنشگری باید مبتنی بر اثربخشی و مسئولیت در برابر جامعه عمل کنند و اقدامات خود را جهت پیوند دانشگاه با جامعه و تلاش برای بهبود وضعیت جامعه، متمرکز نمایند. در این بین اقشار خاص و ابعاد مختلف زندگی آنها، نیازمند توجه ویژه نخبگان دانشگاهی است؛ زیرا سهم اصلی در بیان مطالبات آن‌ها را همین نخبگان دانشگاهی به دوش می‌کشند. این نخبگان دانشگاهی هستند که به‌عنوان واسط میان عموم و دولتمردان می‌بایست صدای بی‌صدایانی همچون کودکان و نوجوانان، سالمندان، زنان و... باشند و در این بین نماینده و صدای قشر کودک و نوجوان بودن، اهمیت ویژه‌ای می‌یابد؛ زیرا نسبت به اقشار دیگر، توان کنشگری و عاملیت و آگاهی مستقلی ندارند و نیازمند نماینده و کنشگر نیابتی از جانب خود هستند؛ کنشگرانی که با آگاهی و ابراز وجود، بتوانند اثربخشی و مسئولیت عمومی خود در قبال قشر کودک و نوجوان را انجام داده و کاملاً راهبردی، سهم جامعه را نیز مطالبه نمایند.

قابل توجه است، زمانی که مطالبات قشر کودک و نوجوان در قالب مواد حقوقی -

قانونی مصوب شوند، ضمانت اجرایی یافته و تحقق مطالبات و رفع نیازهای قشر مذکور، بهتر و با دقت بیشتری صورت می‌پذیرند؛ همچنین قانونمند شدن آنها، امکان فراموشی، جدی واقع نشدن و مسکوت و بی‌اثر ماندن را به حداقل می‌رسانند؛ بنابراین، اگر راهبردهای دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان، در قالب اسناد و مواد حقوقی مصوب و اجرایی شوند، امکان تحقق و اثربخشی بیشتری خواهند یافت.

۱. اهداف و سؤال‌های پژوهش

در پژوهش حاضر، به دنبال شناسایی ماهیت و چگونگی راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان هستیم. در این راستا، به شناسایی و تحلیل راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان ایرانی، در بین اسناد بالادستی، به خصوص اسنادی که در عرصه حقوقی - قانونی محوری و مبنا هستند، پرداختیم.

سؤال‌های پژوهش حاضر که برای پژوهشگر، راهنمای گردآوری و تحلیل اطلاعات به‌شمار می‌روند، به شرح زیر می‌باشند:

- ۱- اسناد حقوقی - قانونی که راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان را در ایران مطرح کرده‌اند، کدامند؟
- ۲- راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان در اسناد حقوقی - قانونی ایران کدامند؟ چه جنبه‌هایی دارند و نقاط قوت و ضعف آن‌ها کدامند؟

۲. پیشینه پژوهش

جستجوها نشان می‌دهند که در رابطه با مفهوم راهبردهای اجتماعی دانشگاه، پژوهش‌ها و مطالعات متفاوتی به‌خصوص در دو دهه اخیر انجام شده‌اند که هریک از منظر متفاوتی به مسئله می‌پردازند. برخی در واکاوی مفهومی راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه و احصاء شاخص‌های آن تلاش کرده و برخی نیز به دنبال سنجش وضعیت آن در دانشگاه و شناسایی میزان اثرگذاری یا اثربخشی آن بر متغیرهای دیگر بوده‌اند (زمندی؛ حسنی و قلاوندی، ۱۴۰۲؛ آذر و ذاکر صالحی، ۱۴۰۱؛ موبد و نادای زاده اردکانی، ۱۴۰۱؛ حیدری زاده؛ حسنی و مهاجران، ۱۳۹۹؛ برادران حقیر؛ نورشاهی و روشن، ۱۳۹۸؛ علی محمدلو؛ اکبری و مهدویان پور، ۱۳۹۳؛ جهانگیری؛ حیدریبیگی و وفایی، ۱۴۰۱)؛ اما جستجوی منابع فارسی و انگلیسی زبان، بیان

می‌دارند که مطالعه‌ای متمرکز بر راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان در ایران انجام نشده است؛ اما جستجوی کلیدواژه‌های «راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه» و «کودک و نوجوان» ما را به مجموعه منابعی پیرامون اثربخشی، مسئولیت‌پذیری در برابر قشر کودکان و نوجوانان می‌رساند که هدف آن‌ها بیشتر ارائه برنامه‌های تربیتی و آموزشی برای بهبود وضعیت کودکان و نوجوانان در جامعه، مسئولیت‌پذیر کردن قشر مذکور است و معمولاً در فضای روان‌شناسی و تعلیم و تربیت مطرح می‌شوند.

پیرامون موضوع مورد مطالعه در پژوهش حاضر چند پژوهش انجام شده‌اند که بیانگر وضعیت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اجتماعی و فرهنگی در عرصه کودکان در ایران هستند که به شرح زیر می‌باشند:

اسلامی شعبجره و تاجی (۱۴۰۲)، پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی چرخه سیاست‌گذاری امور مربوط به کودکان در ایران» با روش تحلیل سیستمی و با برشماری نگاه‌های متفاوت به مسئله کودکی انجام داده‌اند. پژوهش مذکور به دنبال یافتن جایگاه کودک و اهتمام به دوران کودکی و ویژگی‌های حاکم بر آن در سیاست‌گذاری عمومی ایران بوده است. نتایج نشان می‌دهند که حکومت و سیاست در ایران، نگاهی ارزشی به کودکان دارند و در تربیت کودکان به دنبال همسان‌سازی هویتی هستند. اسناد پُرشماری که در این زمینه از سوی نهادهای دولتی و غیردولتی منتشر گردیده بدون در نظر داشتن شرایط و واقعیات جامعه، فاقد نظرهای کارشناسی و دارای اهدافی آرمان‌گرایانه و غیرقابل ارزیابی است. از سوی دیگر تورم روزافزون، کسری بودجه هرساله و به‌طور کل ضعف منابع مالی، امکان تحقق اهداف کلان و آمال ایدئولوژیک را از دولتمردان سلب نموده است.

علاوه بر این، بهراد (۱۴۰۱)، پژوهشی با عنوان «سیاست‌گذاری و حکمرانی کشورها در آموزش و مراقبت اوان کودکی» با روش مرور ادبیات موضوع با استفاده از جستجوی بانک‌های اطلاعات علمی مختلف انجام داده است. نتایج پژوهش بهراد، نشانگر سیر تاریخی شکل‌گیری مراکز آموزش و مراقبت اوان کودکی و چگونگی تحول آن‌ها در این سیر، اهمیت کیفیت و دسترسی به این نوع خدمات و چالش‌های پیش‌روی کشورها و تبیین و تحلیل ابعاد حکمرانی واحد و یکپارچه یا مجزای آموزش و مراقبت اوان کودکی در دو مرحله سنی پیش و پس از ۳ سالگی تا شروع دوره ابتدایی، بحث و بررسی صلاحیت کارکنان و مربیان ارائه‌کننده این نوع خدمات، تدوین برنامه درسی یا راهنماهای آموزشی و تحلیل ابعاد ارزشیابی و پایش کیفیت

این نوع خدمات در نظام‌ها و مراکز آموزش و مراقبت اوان کودکی در سطح جهان با تأکید بر کشورهای اروپایی است.

شعبان (۱۴۰۰)، پژوهشی با عنوان «تحلیل ساختار حقوق کودک در ایران: بررسی مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک بر مبنای پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک» با روش مونوگرافی انجام داده است. نتایج نشان داده‌اند که تعارض و بی‌سازمانی در تعریف «کودک» و «کودکی» در ایران، عدم وجود نهاد ملی مشخصی برای تجویز و سیاست‌گذاری، سیستم انکار دستگاه‌های متولی برنامه‌های حمایت از کودکان، شکاف در بین تعاریف نهادهای مختلف از جمله نهاد دین، قانون و حقوق و همچنین عدم انطباق هر کدام از مواد حقوقی تعریف شده با فرهنگ عامه و حافظه تاریخی جامعه ایرانی، منجر به ایجاد موانعی در بهبود وضعیت حقوق کودکان در ایران شده است. شعبان (۱۳۹۹)، همچنین پژوهشی با عنوان «گونه‌شناسی سیاست‌گذاری‌های مرتبط با کودکان در ایران» با روش اکتشافی و تحلیل محتوای کیفی انجام داده است. نتایج نشان می‌دهند که سیاست‌گذاری‌های مرتبط با کودک در ایران را می‌توان در سه مرحله گونه‌شناسی تدقیق نمود که به ترتیب، سیاست‌گذاری‌های داخلی شامل چهار مورد: ۱- سیاست‌گذاری‌های حاکمیتی؛ ۲- سیاست‌گذاری‌های دولتی؛ ۳- سیاست‌گذاری‌های دیوان‌سالارانه (نهادهای بوروکراتیک)؛ ۴- جامعه مدنی) سمن‌ها و خیریه‌ها هستند. سیاست‌گذاری‌های خارجی نیز شامل دو مورد: ۱- سیاست‌گذاری‌های جامعه جهانی؛ ۲- سیاست‌گذاری‌های جهان اسلام می‌باشند. در نتیجه باید گفت که سیاست‌گذاری‌های مرتبط با کودک در ایران، بسیار وسیع و گسترده‌اند که مجموعه وسیعی از ابعاد زندگی کودکان را مورد توجه و حمایت قرار می‌دهند.

زاهدی‌اصل و بزرافکن (۱۳۹۹)، پژوهشی با عنوان «بررسی روند تحولات سیاست‌گذاری و نهادی مربوط به کودکان در ایران» با روش اسنادی تاریخی، انجام داده‌اند؛ در این راستا، به بررسی قوانین و برنامه‌های اجتماع و رویکردهای کلی هر سه دوره تاریخی به کودکی پرداخته شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهند که پهلوی اول مواجهه با کودکان را عموماً از زاویه دولت - ملت‌سازی و نقش آن‌ها در این زمینه مورد بررسی قرار داده و اگرچه اقداماتی برای حمایت از کودکان انجام شده؛ اما دولت سعی داشته است که عمدتاً نیازهای کودکان در قالب خیریه‌ها و امور وقفی پاسخ داده شوند. در دوران پهلوی دوم، تلاش‌ها در این زمینه به تدریج شکل سازمان‌یافته‌تر و رسمی‌تر، عموماً در قالب سایر نهادها مانند خانواده به خود گرفت. در

دوران جمهوری اسلامی ایران، کودک و کودکی محل توجه بیشتر و جامع‌تری از قانون اساسی گرفته تا سایر قوانین قرار گرفته، باین‌حال، تنش‌های بین رویکردهای سنتی یا دینی و رویکردهای نوین، تعیین‌کننده ماهیت اغلب سیاست‌های معطوف به کودکی است که در بسیاری موارد منجر به محروم شدن کودکان از بسیاری حمایت‌ها شده است.

همچنین، شعبان (۱۳۹۸)، پژوهشی با عنوان «حقوق کودک در ایران: تحلیل وضعیت علمی و اجرایی کمیته حقوق کودک استان مرکزی» با روش تحلیل اسنادی انجام داده است. نتایج پژوهش شعبان نشان می‌دهند که عدم وجود تعریف مشخص از «کودک» و «کودکی» در ایران و خرده‌فرهنگ‌های پراکنده در استان‌ها مانند استان مرکزی و شکاف در بین تعاریف نهادهای مختلف از جمله نهاد دین، قانون و حقوق، علاوه بر عدم انطباق هر کدام با فرهنگ عامه، عدم وجود قدرت تجویز و سیاست‌گذاری برای کمیته‌های حقوق کودک استانداری‌ها از جمله استانداری مرکزی، سیستم انکار دستگاه‌های متولی برنامه‌های حمایت از کودکان و در واگذاری مسئولیت حقوق کودکان در استان به دفترهای امور بانوان و خانواده استانداری‌ها منجر به در اولویت دوم قرار گرفتن برنامه‌های حقوق کودک در استان‌ها مانند استان مرکزی شده است. در نتیجه همه این موارد منجر به ایجاد موانعی در بهبود وضعیت حقوق کودکان ایران در سطح کلان و استان مرکزی در سطح خردتر شده است.

علاوه بر این، بیگی (۱۳۹۸)، پژوهشی با عنوان «راهبردنگاری قانونی برای کودکان و نوجوانان در سیاست‌گذاری آموزشی» با روش توصیفی و تحلیلی و بر اساس اسناد و منابع کتابخانه‌ای انجام داده است. هدف از پژوهش بیگی، شناسایی حق آموزش کودکان و نوجوانان در راهبرد اسناد بین‌المللی و مقررات ایران بوده است. نتایج نشان می‌دهند که از جمله حق‌های بنیادین بشری مدنظر سیاست‌گذاران، آموزش و تحصیل کودکان و نوجوانان است تا با بهره‌مندی از این حق، از حیث اجتماعی بازپذیر شوند و با پذیرش تکالیف خود بتوانند در رشد و توسعه جوامع ملی و بین‌المللی، در مقام شهروند مؤثر باشند. حق آموزش و تحصیل کودکان و نوجوانان در کنوانسیون یونسکو بر ضد تبعیض در آموزش و همایش جهانی در حوزه آموزش برای همگان شناسایی شده است؛ اما در قانون تأمین وسایل و امکانات تحصیل اطفال و جوانان ایرانی و قانون حمایت از کودکان و نوجوانان، با راهبردهای ناقصی تضمین شده است.

پیرو پژوهش‌های انجام شده، باید گفت که در ایران پیرامون کودکان و نوجوانان،

سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های متنوعی انجام شده‌اند؛ مواردی که جملگی در تلاش برای افزایش سطح کیفیت زندگی کودکان و نوجوانان هستند؛ اما هیچ‌یک به بررسی و تحلیل مسئولیت، نقش، راهبرد و عملکرد نهاد دانشگاه به‌عنوان پایگاه علم و نوآوری، در رابطه با قشر کودک و نوجوان ایرانی، نپرداخته است؛ چنین امری در پژوهش‌های خارجی که با زبان انگلیسی منتشر شده‌اند، وجود ندارد؛ بنابراین جستجوی پژوهش‌های مرتبط خارجی، بی‌نتیجه ماند.

بنابراین، در رابطه با موضوع و مسئله پژوهش حاضر، تاکنون پژوهشی انجام نشده است؛ لذا پژوهش حاضر در شناسایی و تحلیل راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه در برابر کودکان و نوجوانان در ایران، نو و منحصر به فرد است؛ بنابراین پژوهشگر در تلاش است که گامی آغازین در زمینه مربوطه بردارد.

۳. تعریف مفاهیم

پژوهش حاضر چون ماهیت کیفی دارد؛ بنابراین پرداختن به نظریه‌ها، یک خطای روش‌شناختی و غیرضروری است؛ لذا، پیرو منطق روش تحقیق کیفی، در ادامه به مرور مفاهیم حساس پژوهش، می‌پردازیم.

۳-۱. دانشگاه

یکی از نهادهای آموزشی در همه جوامع دانشگاه‌ها هستند. دانشگاه در ایران زیرمجموعه سه وزارتخانه، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (دانشگاه‌های علوم پزشکی)، وزارت آموزش و پرورش (دانشگاه فرهنگیان) اداره می‌شود. در جامعه ایرانی، آموزش دانشگاهی در چند سطح کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکترا است؛ البته باید توجه داشت که دانشگاه‌های ایران به شش گروه اصلی دانشگاه‌های دولتی، دانشگاه آزاد، دانشگاه غیرانتفاعی، پیام نور، فنی و حرفه‌ای و علمی - کاربردی تقسیم می‌شوند. جمعیت دانشگاهی در ایران، ناظر بر دانشجویان و اعضای هیئت علمی (پژوهشی و آموزشی) هستند. کارمندان دانشگاهی در برخی از تعاریف نیز جزئی از جمعیت دانشگاهی مطرح می‌شوند (نفیسی، ۱۳۸۰)؛ بنابراین در پژوهش حاضر منظور از دانشگاه، نهاد دانشگاه و کنشگران آن در قالب دانشجو و اعضای هیئت علمی (آموزشی و پژوهشی) هستند.

۳-۲. مفهوم کودک

در تعریف مفهومی کودکی و نوجوانی تعیین بازه زمانی و سنی، یکی از مهم‌ترین

گام‌ها می‌باشد که نه تنها تعیین‌کننده گروه مورد نظر به‌عنوان مخاطبان است بلکه ماهیت آن‌ها را نیز تعیین می‌کند. کودک در اسناد بین‌المللی به‌خصوص پیمان‌نامه حقوق کودک که مرجع در سطح جهانی است، بر اساس ماده ۱، یعنی هر فرد انسانی که از نظر سنی زیر ۱۸ سال تمام باشد. طول دوران کودکی نیز، از بدو تولد تا قبل از ۱۸ سال تمام است که در هر کشور بر مبنای تقویم رسمی همان کشور محاسبه می‌گردد. کودک در جامعه ایرانی اسلامی هر فرد انسانی از زمان تشکیل نطفه است تا قبل از ۱۸ سالگی تمام قمری؛ بنابراین، دوران کودکی از ۱۸ سالگی پایان می‌یابد. هرچند که از منظر پژوهشگر و پژوهش‌های پیشین، دوران کودکی در جامعه ایرانی اسلامی، شامل سه مرحله: دوران جنینی، خردسالی و نوجوانی می‌گردد؛ بنابراین بر اساس مبانی حقوقی - قانونی و مسئولیت‌های اجتماعی، در جامعه ایرانی، دوران کودکی تا ۱۸ سالگی تمام قمری را شامل می‌شود (شعبان، ۱۳۹۹).

۴. روش پژوهش

در پژوهش حاضر، پژوهشگر به‌دنبال احصاء راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان جامعه ایرانی، متمرکز بر در اسناد حقوقی - قانونی است؛ برای این کار، به‌دنبال مطالعه اسناد رسمی مربوطه است که مبانی حقوقی و هنجاری موضوع را فراهم می‌آورند. روش پژوهش حاضر کیفی با طرح تحلیل اسنادی است. در این راستا پژوهشگر اقدام به جستجوی اسناد و اطلاعات مربوط به مسئله پژوهش نموده و سپس به گردآوری، تجزیه و تحلیل اطلاعات پرداخته است. جامعه پژوهش نیز، کلیه اسناد و اطلاعات حقوقی - قانونی ایرانی هستند که به ارائه راهبردهای اجتماعی و فرهنگی برای نهاد دانشگاه در برابر کودکان و نوجوانان می‌پردازند.

جستجوها نشان می‌دهند که در ایران در رابطه با راهبردهای اجتماعی و فرهنگی و یا مسئولیت نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان، اسناد حقوقی - قانونی مشخصی (در ربط مستقیم) که توسط دانشگاه‌ها یا نهادهای متولی امور کودکان و نوجوانان تهیه شده باشند، وجود ندارند. پیرامون کودکان و نوجوانان ایرانی نیز سه حوزه حقوقی - قانونی کلی، شامل: ۱- قوانین و مقررات ایران (با تأکید بر لایحه حقوق کودک)، (آرتیدا و تقی‌زاده، ۱۳۹۱)؛ ۲- قواعد کنوانسیون حقوق کودک (جامعه جهانی) (سند حقوق کودک به گزارش کنوانسیون حقوق کودک، ۱۹۸۹)؛ ۳- میثاق اسلامی حقوق کودک (جهان اسلام)، (گزارش متن حقوق کودک در جهان

اسلام، ۱۹۵۹)؛ در ایران وجود دارند و مبنای بسیاری از قانون‌گذاری‌ها و تعریف هنجارهای اجتماعی و فرهنگی می‌باشند که در پژوهش حاضر، پیرامون موضوع «راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه در برابر کودکان و نوجوانان: مطالعه اسناد حقوقی - قانونی ایران» به بررسی و تحلیل آن‌ها می‌پردازیم.

۵. یافته‌های پژوهش

۱- اسناد حقوقی - قانونی که راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان را در ایران مطرح کرده‌اند:

در پاسخ به پرسش اول پژوهش مبنی بر «اسناد حقوقی - قانونی که راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان را در ایران مطرح کرده‌اند کدامند؟» به بررسی همه اسناد و اطلاعات حقوقی و قانونی موجود در ایران پرداختیم که پیرامون سه حوزه، شامل: ۱- قوانین و مقررات ایران (با تأکید بر لایحه حقوق کودک)، ۲- قواعد کنوانسیون حقوق کودک (جامعه جهانی) و ۳- میثاق اسلامی حقوق کودک (جهان اسلام)، قابل تقسیم‌بندی هستند.

نتایج مرور و بررسی اسناد مذکور نشان می‌دهند که پیرامون راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان، قوانین و مقررات مشخصی وجود ندارند که به‌صورت مستقیم و حتی غیرمستقیم به این موضوع بپردازند. در رابطه با مواد و قواعد میثاق اسلامی حقوق کودک (جهان اسلام) نیز چنین وضعیتی قابل مشاهده است؛ اما در رابطه با قواعد کنوانسیون حقوق کودک (جامعه جهانی) در جامعه ایرانی، «برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (سند ملی) در افق ۱۴۰۴: راهبردها، اهداف و برنامه‌های اجرایی» به‌عنوان سند حقوقی - قانونی وجود دارد. برنامه عمل جامع مذکور که توسط مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک در وزارت دادگستری در سال ۱۳۹۵ تدوین و اجرایی شده است بیانگر راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهادهای مختلف جامعه ایرانی از جمله دانشگاه در قبال کودکان و نوجوانان است؛ بنابراین تنها سند حقوقی - قانونی که راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان را در ایران مطرح کرده است، همان برنامه عمل جامع مذکور است؛ بنابراین نمونه مورد مطالعه در پژوهش حاضر، متن برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (سند ملی) در افق ۱۴۰۴: راهبردها، اهداف و برنامه‌های اجرایی است که مورد تحلیل و بررسی شده و در ادامه به اختصار، «برنامه عمل جامع» نامیده می‌شود.

لازم به توجه است، برای شناسایی بهتر پیرامون برنامه عمل جامع به‌عنوان تنها سند حقوقی - قانونی شناسایی شده در ایران که راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان را مطرح کرده است، به مرور ماهیت آن می‌پردازیم.

«برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (سند ملی) در افق ۱۴۰۴: راهبردها، اهداف و برنامه‌های اجرایی» سندی است جامع و با افق بلندمدت که چشم‌انداز، مأموریت، اهداف کلان و عملیاتی، سیاست‌ها، برنامه‌ها و دستگاه‌های مسئول و همکار اجرا را شامل شده و مرجع تمامی اسناد پس از خود محسوب می‌شود. برنامه مذکور، افراد دارای کمتر از ۱۸ سال تمام شمسی را گروه هدف خود معرفی کرده که به موجب آن از حمایت‌های این برنامه بهره‌مند می‌شوند.

مبانی ارزشی حاکم بر برنامه مذکور را می‌توان در ۷ مورد زیر شرح داد؛ نویسندگان سند با مبانی ارزشی زیر سعی در تدوین برنامه‌ها داشته‌اند؛ اما باید توجه داشت تا حدودی نیز تحقق مبانی ارزشی زیر در هر برنامه‌ها تا حدودی کمال‌گرایانه و حتی شعارگونه است.

≠ **تضمین موضوع برابری و عدم تبعیض در بین قشر کودک و نوجوان:** هر کودک و نوجوانی، حق توسعه و رشد تا سر حد ظرفیت خود را داراست. این برنامه برای تمام کودکان و نوجوانان بدون هیچ‌گونه تبعیضی قابل اعمال است. هیچ کودک و نوجوانی نباید بر اساس عواملی همچون: سن، جنسیت، نژاد، طایفه، وضعیت سلامت، وضعیت اقتصادی، روابط مذهبی یا سیاسی مورد تبعیض یا رفتار نابرابر قرار گیرد. از همه کودکان و نوجوانان در برابر انواع تبعیض و سوءاستفاده حمایت می‌شود (برنامه عمل جامع، ۱۳۹۴).

≠ **رعایت منافع عالیه قشر کودک و نوجوان:** همه برنامه‌ها و اقدامات موجود که در جهت بهبود وضعیت زندگی کودکان و نوجوانان انجام می‌شوند باید در راستای پیشبرد منافع آن‌ها باشند؛ بنابراین همه نهادهای دولتی و غیردولتی که در زمینه کودک و نوجوان دارای برنامه هستند می‌بایست این امر را رعایت کنند (برنامه عمل جامع، ۱۳۹۴).

≠ **مشارکت جویی:** قشر کودکان و نوجوانان می‌بایست در جریان هر تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری که برای آن‌ها می‌شود، مشارکت داشته باشند و به قدرت فهم آن‌ها احترام گذاشته شود (برنامه عمل جامع، ۱۳۹۴).

≠ **دانش محوری و دانش بنیان بودن:** رویکردها و روش‌های علمی و به‌روز می‌بایست در تمامی سیاست‌گذاری‌ها و امور اجرایی مربوط به کودکان و نوجوانان در نظر گرفته شوند (برنامه عمل جامع، ۱۳۹۴).

≠ **نقدپذیر بودن و پاسخگو بودن:** همه کنشگران مربوط به قشر کودک و نوجوان از جمله حکمرانان و قانون‌گذاران، والدین، مربیان و معلمان و... می‌بایست نسبت به حقوق کودکان و نوجوانان پاسخگو و نقدپذیر باشند (برنامه عمل جامع، ۱۳۹۴).

≠ **رویکرد جنسیتی:** توجه به نیازها و نقش‌های آینده دختران و پسران در جامعه باید با توجه به رویکرد جنسیت‌محور صورت پذیرند؛ بنابراین رویکرد اسلامی می‌بایست در تعریف نقش‌های جنسیتی در زندگی فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان لحاظ گردد (برنامه عمل جامع، ۱۳۹۴).

≠ **خانواده بنیان و خانواده محور:** از آنجاکه طبق موازین اسلامی و به موجب اصل ۱۰ قانون اساسی خانواده، بنیادی‌ترین واحد اجتماع است؛ نهاد خانواده می‌بایست به‌عنوان نهاد امن و حامی و بسترساز برای رشد و توسعه کودکان و نوجوانان در نظر گرفته شود؛ همچنین در تدوین هر برنامه‌ای برای قشر کودکان و نوجوان می‌بایست اهمیت نهاد خانواده لحاظ گردد (برنامه عمل جامع، ۱۳۹۴).
علاوه‌براین باید توجه داشت که برنامه عمل جامع، در ۶ هدف کلان به شرح زیر تدوین شده است:

۱- بهبود وضعیت حقوق کودک و نوجوان ایرانی با توجه به احکام و مبانی دین اسلام؛

۲- افزایش عدالت اجتماعی در جامعه و ضمانت فرصت‌های برابر برای همه؛

۳- افزایش مشارکت عمومی و جامعه مدنی در رابطه با حقوق کودک و نوجوان؛

۴- رشد و توسعه اخلاقی، دینی و فرهنگی قشر کودک و نوجوان؛

۵- فرهنگ‌سازی برای تقویت احترام به حقوق کودکان و نوجوانان جامعه؛

۶- آگاهی‌بخشی عمومی و روشنگری برای افزایش اعتماد عموم مردم، نسبت به نهادهای و نظام حکمرانی در جهت حمایت از کودکان و نوجوانان.

در راستای تحقق اهداف مذکور، ۱۱ راهبرد با ۳۸ اهداف اختصاصی و ۲۲۳ برنامه و در نهایت ۸۳۶ فعالیت جهت اجرا توسط متولیان، طراحی شده‌اند (برنامه عمل جامع، ۱۳۹۲).

۲- راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان در اسناد حقوقی - قانونی ایران کدامند؟ چه جنبه‌هایی دارند و نقاط قوت و ضعف آن‌ها کدامند؟

لازم به توجه است که در جهت پاسخگویی به پرسش دوم پژوهش، متن برنامه عمل جامع را مورد بررسی و مذاقه قراردادیم؛ در بررسی برنامه عمل جامع، سهم نهاد دانشگاه در انجام هریک از فعالیت‌ها در زیرمجموعه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تعریف شده است. سهم وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به ارائه خدمات مربوط به درمان و سلامت محدود شده است؛ بنابراین ماهیت فعالیت‌های مطرح شده برای وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، غیردانشگاهی و محدود و مبتنی بر خدمات پزشکی - درمانی تعریف شده‌اند. چنین امری یک ضعف در سیاست‌گذاری و تدوین برنامه توسط نگارندگان آن است؛ گویی نسبت به نظام دانشگاهی جامعه ایرانی دیدگاه کاملی نداشته و همین امر موجب محدودشدن برنامه‌های پیش‌بینی و تعریف شده در برنامه عمل جامع شده است.

در بررسی نقش دانشگاه‌ها در تحقق هریک از فعالیت‌های پیش‌بینی شده، ۸ برنامه به صورت مستقیم توسط دانشگاه‌ها و ۵ برنامه دیگر نیز توسط نهادهای دیگر اما با همکاری دانشگاه‌ها می‌بایست اجرا شوند.

جدول (۱): راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه برای قشر کودک و نوجوان در ایران

شماره راهبرد	عنوان راهبرد در سند	اهداف اختصاصی	پ: ۲؛ ع: ۴؛ ج: ۶.	مورد مشارکت دانشگاه‌ها به عنوان مسئول اصلی
۱	ارتقاء وضعیت حقوق بنیادین کودکان	۶ هدف	۲۵	ندارد
۲	ارتقاء روابط خانوادگی و مراقبت‌های جایگزین	۳	۱۷	ندارد
۳	تأمین سلامت و رفاه اولیه کودکان	۴	۳۳	ندارد
۴	ترویج، تقویت و نهادینه-سازی فرهنگ دوستدار	۳	۱۸	با ۶ برنامه

شماره راهبرد	عنوان راهبرد در سند	اهداف اختصاصی	ع:؛	ع:؛	مورد مشارکت دانشگاهها به عنوان مسئول اصلی
	کودک				
۵	توسعه و ارتقای رشد اخلاقی و دینی	۶	۳۵	۱۳۸	ندارد
۶	گسترش مراقبت‌های ویژه	۴	۲۴	۸۶	ندارد
۷	بهبود ساختار و نظام مدیریت	۴	۳۰	۱۱۶	با یک برنامه
۸	توسعه قوانین و مقررات	۲	۲۱	۹۷	ندارد
۹	توسعه علمی و پژوهشی	۲	۸	۲۵	با یک برنامه
۱۰	توسعه توانمندسازی منابع انسانی	۳	۱۱	۴۴	ندارد
۱۱	توسعه همکاری‌های بین‌المللی	۱	۱	۳	ندارد
جمع کل	۱۱ مورد	۳۸	۲۲۳	۸۳۶	۸

منبع: (برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (سند ملی) در افق ۱۴۰۴: راهبردها، اهداف و برنامه‌های اجرایی (۱۳۹۴))

در ذیل راهبرد گسترش فرهنگ دوستدار کودک، راهبرد جزعی با عنوان «ارتقاء آگاهی جامعه از حقوق کودک» مطرح شده است که شامل ۶ برنامه به شرح زیر می‌شوند:

- ۱- ایجاد و توسعه رشته کارشناسی ارشد حقوق کودک در دانشگاه‌ها برای دانشجویان حقوق؛
- ۲- اختصاص ۲ واحد درس حقوق کودک در مقطع کارشناسی؛
- ۳- برگزاری همایش‌های داخلی و بین‌المللی حقوق کودک؛
- ۴- برگزاری دوره‌های آموزش مهارت‌های رفتاری و مهارت فرزندپروری برای دانشجویان؛
- ۵- تعیین اولویت‌های پژوهشی مربوط به حقوق کودک؛
- ۶- تشکیل کلینیک‌های حقوق کودک و خانواده در دانشگاه‌ها.

همان‌طور که واضح است، تمرکز برنامه‌های دانشگاه‌ها در زیرمجموعه راهبرد «گسترش فرهنگ دوستدار کودک/ ارتقاء آگاهی جامعه از حقوق کودک» بر آموزش و پژوهش است. ایجاد رشته تحصیلی، آموزش دانشجویان و تدوین مطالعات و پژوهش‌ها، ایجاد ساختارها و نهادهای متمرکز، گفتمان‌سازی و مهارت‌آموزی البته با تمرکز بر «حقوق کودک» برنامه‌های راهبرد مذکور هستند که می‌بایست توسط دانشگاه‌ها انجام شوند. باید توجه داشت، یکی از خطاهایی که در بین بسیاری از کنشگران حتی کنشگران دانشگاهی در عرصه‌ی علوم انسانی، رایج است؛ «تقلیل حقوق کودک» به یک امر قانونی است، و این خطا نیز در برنامه عمل جامع اتفاق افتاده است. حقوق کودک که معادل انگلیسی آن Child Rights است؛ دربرگیرنده همه حق‌های کودک در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی یک جامعه است. در این معنا، حقوق کودک مجموعه‌ای شامل همه‌ی سیاست‌گذاری‌های تقنینی و غیرتقنینی مرتبط با کودکان است. سیاست‌گذاری‌های تقنینی مرتبط با کودک همان مواد قانونی هستند که معادل آن در انگلیسی Child Low است؛ اما سیاست‌گذاری‌های غیرتقنینی همه برنامه‌ریزی‌ها، مصوبات، شیوه‌نامه‌ها، اسناد و... را دربرمی‌گیرد؛ حتی شامل همه هنجارها و قواعد اجتماعی می‌شود که در فضای فرهنگی یک جامعه در رابطه با کودکان، مورد پیروی قرار می‌گیرند و برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (سند ملی) در افق ۱۴۰۴ نیز خودش از همین دست سیاست‌گذاری‌های غیرتقنینی است؛ اما در درون خود سیاست‌گذاری برای تحقق حقوق کودکان را مبتنی بر تعریف تقنینی از حقوق کودک نموده است، با وجود اینکه حقوق کودک امری کاملاً اجتماعی فرهنگی است و نباید آن را به‌عنوان یک کل به جزیی از آن یعنی مواد قانونی، تقلیل داد؛ بنابراین لازم است که در ارائه برنامه‌ها، موضوع «کودک / کودکی» به شکلی کلی لحاظ می‌شد و چه‌بسا ایجاد رشته‌های آموزشی و پژوهش‌ها در دانشکده‌های علوم اجتماعی، روان‌شناسی و تعلیم‌وتربیت نیز مورد توجه قرار می‌گرفت. چه‌بسا مطالعات کودکی بیشتر می‌توانست گویا باشد و ابعاد فرهنگی، اجتماعی، حقوقی و... قشر زیر ۱۸ ساله را مورد توجه قرار دهد.

در راهبرد «راهبرد بهبود ساختار و نظام مدیریت»، راهبرد جزعی «افزایش مشارکت مردمی و جامعه مدنی» مطرح شده است که برنامه «تشکیل و توسعه گروه-های پژوهشی انجمن‌های علمی غیردولتی حقوق کودک» با مسئولیت مستقیم دانشگاه‌ها را دربرمی‌گیرد. در این بخش علاوه‌بر مسئله‌ای که پیشتر مطرح شد که

تمرکز بر امر تقنینی دارد در حالی که برای تحقق حقوق کودکان موضوع کودک به شکل کلی باید مورد توجه در برنامه‌ها باشد. مسئله دیگر، عدم توجه به توانمندی دانشگاه در ایجاد گروه‌های مردم‌نهاد و تقویت و جهت‌دهی جامعه مدنی برای توجه به کودکان و نوجوانان، موضوع‌ها، آسیب‌ها و مسائل آنهاست. در این راستا ماهیت مشارکت‌های مردمی و مردم‌نهاد در عرصه حمایت از کودکان در جوانب مختلف می‌تواند قالبی «انجمن‌محور» داشته باشد و یا قالبی «خیریه‌ای / وقفی» به خود بگیرند. در راهبرد توسعه علمی و پژوهشی، راهبرد جزعی «ارتقاء وضعیت نظام پژوهش با رویکرد کاربردی نمودن نتایج پژوهش‌ها» را به عنوان مسئولیت اصلی دانشگاه‌ها مطرح می‌کند که در زیرمجموعه آن برنامه «استفاده از نتایج پژوهش‌های کاربردی» مطرح شده است. باید توجه داشت که تلاش دانشگاه برای تشویق، حمایت از پژوهش‌های مربوط به کودکان و نوجوانان به شکل کلی می‌بایست مطرح می‌شد؛ همچنین این بخش در جهت پیوند بیشتر جامعه و دانشگاه و در راستای استفاده از یافته‌های علمی دانشگاهی و پژوهش‌های نخبگان علمی در عرصه اجرایی جامعه، زمانی مؤثر است که گروه‌های علمی - آموزشی یا علمی - پژوهشی در درون دانشگاه‌ها با تمرکز بر مطالعات کودکان شکل بگیرند تا متخصصان و صاحب‌نظران این حوزه را به عنوان نخبگان علمی دانشگاهی گرد هم آورده و نتایج پژوهش‌ها و مطالعات آن‌ها را به شیوه مشارکتی با خودشان به برنامه‌های اجرایی تبدیل نمایند. در برنامه عمل جامع، ۵ برنامه دیگر پیرامون راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه‌ها در برابر قشر کودک و نوجوان قابل بررسی هستند؛ این ۵ برنامه توسط نهادهای دیگر اما با همکاری دانشگاه‌ها می‌بایست اجرا شوند؛ بنابراین دانشگاه نه مسئول اصلی بلکه همکار در اجرای راهبردها است.

جدول (۲): راهبردهای اجتماعی و فرهنگی مورد همکاری دانشگاه برای قشر

کودک و نوجوان ایرانی

شماره راهبرد	عنوان راهبرد در سند	اهداف اختصاصی	م. ع. ۴	م. ع. ۵	مورد مشارکت دانشگاه‌ها به عنوان مسئول همکار
۱	ارتقاء وضعیت حقوق بنیادین کودکان	۶ هدف	۲۵	۸۳	
۲	ارتقاء روابط خانوادگی و	۳	۱۷	۵۵	

شماره راهبرد	عنوان راهبرد در سند	اهداف اختصاصی	تعداد:	تعداد:	مورد مشارکت دانشگاه‌ها به‌عنوان مسئول همکار
	مراقبت‌های جایگزین				
۳	تأمین سلامت و رفاه اولیه کودکان	۴	۳۳	۱۳۰	
۴	ترویج، تقویت و نهادینه‌سازی فرهنگ دوستدار کودک	۳	۱۸	۵۹	
۵	توسعه و ارتقای رشد اخلاقی و دینی	۶	۳۵	۱۳۸	۱ برنامه با مسئولیت اصلی وزارت آموزش و پرورش
۶	گسترش مراقبت‌های ویژه	۴	۲۴	۸۶	
۷	بهبود ساختار و نظام مدیریت	۴	۳۰	۱۱۶	
۸	توسعه قوانین و مقررات	۲	۲۱	۹۷	۱ برنامه با مسئولیت اصلی مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک
۹	توسعه علمی و پژوهشی	۲	۸	۲۵	۱ برنامه با مسئولیت اصلی وزارت آموزش و پرورش
۱۰	توسعه توانمندسازی منابع انسانی	۳	۱۱	۴۴	۲ برنامه با مسئولیت اصلی وزارت آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی کشور
۱۱	توسعه همکاری‌های بین‌المللی	۱	۱	۳	
جمع کل	۱۱ مورد	۳۸	۲۲۳	۸۳۶	۵

منبع: (برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (سند ملی) در افق ۱۴۰۴: راهبردها، اهداف و برنامه‌های اجرایی (۱۳۹۴))

در راهبرد توسعه و ارتقای رشد اخلاقی و ارزشی، راهبرد فرعی «گسترش مراکز و فعالیتهای آموزشی، دینی، پرورشی، ورزشی، فرهنگی، هنری و تفریحی» ذکر شده است که ناظر بر برنامه «تدوین بسته‌های مطالعاتی ویژه کودکان و برگزاری برنامه‌های کتابخوانی در سطح مدارس» است. مسئول اصلی این برنامه وزارت

آموزش و پرورش است که با همکاری چند نهاد از جمله دانشگاه‌ها می‌بایست انجام شود. همان‌طور که قبلاً ذکر شد، اجرای این بخش زمانی امکان‌پذیر است که گروه‌های علمی - آموزشی یا علمی-پژوهشی در درون دانشگاه‌ها با تمرکز بر مطالعات کودکان شکل بگیرند تا متخصصان و صاحب‌نظران این حوزه را به‌عنوان نخبگان علمی دانشگاهی را تشویق نموده و نتایج پژوهش‌ها و مطالعات آن‌ها را در جهت تدوین بسته‌های مطالعاتی ویژه کودکان سوق دهد.

راهبرد توسعه قوانین و مقررات، با راهبرد فرعی روزآمدسازی قوانین و مقررات، برنامه «تدوین قانون جامع حقوق کودک» را مطرح می‌کند که مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک متولی اصلی آن و دانشگاه‌ها نیز از جمله همکاران است. باید توجه داشت که تقلیل حقوق کودک به امر قانونی نیز مطرح شد و لزوم توجه به هنجارها و فرهنگ‌سازی نیز وجود دارد؛ بنابراین دانشگاه‌ها در این بخش می‌بایست نسبت به این راهبرد و برنامه، نظری اصلاحی داشته باشند تا برنامه تدوین قانون در عرصه حقوق کودک را به حوزه‌ای وسیع‌تر از جمله فرهنگ‌سازی و ساخت و بر ساخت هنجارهای اجتماعی، توسعه دهند؛ اما بر اساس آخرین پیگیری‌ها از مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک، هیچ کنشگر دانشگاهی نسبت به این مورد نظری اعتراضی و تکمیلی اعلام نکرده است و این خود بیانگر عدم آگاهی دانشگاهیان از متن برنامه عمل جامع است.

راهبرد دیگر، توسعه علمی و پژوهشی است که ارتقاء فعالیت پژوهشی از جمله راهبردهای فرعی آن است که ناظر بر برنامه حمایت از برنامه‌های پژوهشی مربوط به بهبود نظام آموزشی مرتبط است. مسئول اصلی این برنامه نیز وزارت آموزش و پرورش است که با همکاری نهادهایی همچون دانشگاه می‌بایست سعی در تشویق پژوهشگران برای پژوهش در حوزه کودکان و نوجوانان و حمایت همه‌جانبه از آن‌ها نماید و همچنین، از نتایج پژوهش‌ها نیز بهره‌برداری لازم داشته باشد.

راهبرد دیگر، توسعه و توانمندسازی منابع انسانی است که دو راهبرد فرعی «تأمین منابع انسانی متناسب با نیازها» و «توسعه آموزش منابع انسانی» با برنامه‌های «ایجاد رشته‌های مدیریت مهدهای کودک، مدیریت مراکز مراقبتی و پرورشی کودکان، سلامت جنسی کودکان و نوجوان، مربی پیش‌دبستانی در دوره‌های کاردانی و کارشناسی و مددکاری کودک دوره کارشناسی ارشد» و «افزایش مهارت‌ها و صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان» برای آن‌ها ذکر شده‌اند. متولی اصلی آن‌ها نیز سازمان بهزیستی کشور و وزارت آموزش و پرورش اعلام شده‌اند و دانشگاه‌ها نیز

از جمله همکاران اجرای برنامه‌ها هستند؛ بنابراین این بخش نیز همانند بخش‌های پیشین، زمانی امکان‌پذیر است که گروه‌های علمی - آموزشی یا علمی - پژوهشی در درون دانشگاه‌ها با تمرکز بر مطالعات کودکان شکل بگیرند تا پیرو آن بتوان متخصصانی در زمینه‌های علوم اجتماعی، روان‌شناسی و تعلیم و تربیت، حقوق و... تربیت نمود؛ بنابراین آنچه که در حال حاضر وجود دارد، تربیت متخصصانی است که در گروه‌های آموزشی متفاوت، پیرو علاقه‌مندی خود بر مطالعات کودک و نوجوان متمرکز شده‌اند. همچنین در دانشگاه فرهنگیان به‌عنوان متولی اصلی تولید نیروی انسانی معلم، واحدهای آموزشی و پژوهشی متمرکز بر مطالعات کودکی وجود ندارد بلکه روان‌شناسی کودک تعلیم داده می‌شود که خود می‌تواند گامی آغازین برای توسعه بیشتر باشد به شکلی که معلمان با جنبه‌های مختلف حمایت از کودکان و نوجوانان در قالب حقوق کودک، آشنا شوند.

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر به دنبال پرداختن به پرسش‌های «اسناد حقوقی - قانونی که راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان را در ایران مطرح کرده‌اند کدامند؟ راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان در اسناد حقوقی - قانونی ایران کدامند؟ چه جنبه‌هایی دارند و نقاط قوت و ضعف آن‌ها کدامند؟» بودیم. در این راستا با رویکرد کیفی و روش تحلیل اسنادی، اقدام به جستجو، بررسی و گزینش اسناد حقوقی - قانونی مربوطه کردیم. در این راستا «برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (سند ملی) در افق ۱۴۰۴: راهبردها، اهداف و برنامه‌های اجرایی» نزدیک‌ترین سند به اهداف پژوهش حاضر بود. بررسی و تحلیل‌ها نشان می‌دهند که نهاد دانشگاه در ایران هیچ برنامه منسجمی برای انجام اقداماتی متمرکز بر قشر کودک و نوجوان ندارد و در مسیر معکوس نیز، نهادهای متولی امور قشر کودک و نوجوان نیز برنامه‌ها و اسناد اندکی در رابطه با راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه‌ها در برابر قشر کودک و نوجوان دارند. در پژوهش حاضر، تحلیل وظایف و راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان با بررسی و تحلیل سند ملی در افق ۱۴۰۴، انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهند که در مجموع ۸ برنامه به‌طور مستقیم و ۵ برنامه به‌طور غیرمستقیم در رابطه با راهبردهای اجتماعی و فرهنگی نهاد دانشگاه در برابر قشر کودک و نوجوان ایرانی، در طول سند مذکور بیان شده‌اند.

تحلیل‌ها نشان می‌دهند که مجموع ۱۳ برنامه مربوط به دانشگاه بیانگر نقش دانشگاه در ابعاد مختلفی از زندگی قشر کودکان و نوجوان است که شامل:

- ≠ انجام امور پژوهشی، مطالعاتی و گفت‌وگوسازی در زمینه کودک و نوجوان؛
- ≠ مشارکت نخبگان برای ایجاد ساختار حقوق کودک؛
- ≠ ایجاد زمینه برای بروز و گسترش جامعه مدنی مربوط به قشر کودک و نوجوان و افزایش رابطه در بین جامعه و دولتمردان در راستای طرح مطالبات و پاسخگویی مسئولان؛
- ≠ آگاهی بخشی عمومی در جامعه پیرامون اهمیت قشر کودک و نوجوان و حقوق آن‌ها؛
- ≠ استفاده از نخبگان دانشگاهی برای ارتقاء نظام مدیریتی نهادهای خدمات‌رسان به قشر کودک و نوجوان جامعه؛
- ≠ ایجاد زمینه‌های توجه و ارتقاء جنبه‌های آموزشی، دینی، پرورشی، ورزشی، فرهنگی، هنری و تفریحی زندگی قشر کودک و نوجوان جامعه؛
- ≠ تربیت و تولید نیروهای انسانی متخصص در جنبه‌های مختلف زندگی قشر کودک و نوجوان جامعه.

باید توجه داشت در مرور و تحلیل ۱۳ برنامه مذکور چند نکته قابل ملاحظه هستند: اول؛ یکی از خطاهایی که در بین بسیاری از کنشگران حتی کنشگران دانشگاهی در عرصه علوم انسانی، رایج است؛ «تقلیل حقوق کودک» به یک امر قانونی است. درحالی‌که حقوق کودک امری کاملاً اجتماعی فرهنگی است و نباید آن را به‌عنوان یک کل به جزیی از آن یعنی مواد قانونی، تقلیل داد؛ بنابراین لازم است که در ارائه برنامه‌ها، موضوع «کودک / کودکی» به شکلی کلی لحاظ می‌شود و چه‌بسا ایجاد رشته‌های آموزشی و پژوهش‌ها در دانشکده‌های علوم اجتماعی، روان‌شناسی و تعلیم و تربیت نیز مورد توجه قرار می‌گرفت. چه‌بسا مطالعات کودکی بیشتر می‌توانست گویا باشد و ابعاد فرهنگی، اجتماعی، حقوقی و... قشر زیر ۱۸ ساله را مورد توجه قرار دهد.

دوم؛ یک مسئله دیگر، عدم توجه به توانمندی دانشگاه در ایجاد گروه‌های مردم‌نهاد و تقویت و جهت‌دهی جامعه مدنی برای توجه به کودکان و نوجوانان، موضوع‌ها، آسیب‌ها و مسائل آنهاست. در این راستا ماهیت مشارکت‌های مردمی و مردم‌نهاد در عرصه حمایت از کودکان در جوانب مختلف می‌تواند قالبی «انجمن‌محور» داشته باشد و یا قالبی «خیریه‌ای / وقفی» به‌خود بگیرند.

سوم؛ گروه‌های علمی - آموزشی یا علمی - پژوهشی در درون دانشگاه‌ها با تمرکز بر مطالعات کودکان شکل بگیرند تا متخصصان و صاحب‌نظران این حوزه را به‌عنوان نخبگان علمی دانشگاهی گرد هم آورده و نتایج پژوهش‌ها و مطالعات آن‌ها را به شیوه مشارکتی با خودشان به برنامه‌های اجرایی تبدیل نمایند.

چهارم؛ در تشویق پژوهشگران برای پژوهش در حوزه کودکان و نوجوانان و حمایت همه‌جانبه از آن‌ها نماید و همچنین، از نتایج پژوهش‌ها نیز بهره‌برداری لازم داشته باشد.

پنجم؛ در دانشگاه فرهنگیان به‌عنوان متولی اصلی تولید نیروی انسانی معلم، واحدهای آموزشی و پژوهشی متمرکز بر مطالعات کودکی وجود ندارد بلکه روان‌شناسی کودک تعلیم داده می‌شود که خود می‌تواند گامی آغازین برای توسعه بیشتر باشد به شکلی که معلمین با جنبه‌های مختلف حمایت از کودکان و نوجوانان در قالب حقوق کودک، آشنا شوند.

درنهایت آنچه که در جامعه ایرانی به‌عنوان راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه‌ها در برابر قشر کودک و نوجوان قابل احصاء است بسیار محدود است؛ درحالی‌که نقش دانشگاه و نخبگان دانشگاهی در زمینه کودک و نوجوان بسیار اهمیت دارد زیرا قشر مذکور نسبت به اقشار دیگر، توان کنشگری و عاملیت و آگاهی مستقلی ندارند و نیازمند نماینده و کنشگر نیابتی از جانب خود هستند، کنشگرانی که با آگاهی و ابراز وجود، بتوانند مسئولیت عمومی خود در قبال قشر کودک و نوجوان را انجام داده و سهم جامعه را نیز مطالبه نمایند؛ بنابراین لازم است که نهاد دانشگاه توجه بیشتری به پیوند دانشگاه با جامعه در زمینه قشر کودک و نوجوان نماید و پیرامون اثربخشی و مسئولیت دانشگاه در رابطه با قشر مذکور راهبردها و سیاست‌های مدونی را در پیش گیرد. در این راستا نیز ضروری است اولین گام خود را بر شفاف‌سازی نهاده و موضوع کودک و نوجوان را از محدودیت نگاه حقوقی نجات داده و از جنبه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، حقوقی، اقتصادی، سلامت و... به زندگی قشر مذکور بپردازد؛ چنین امری یک نیاز مهم در جامعه کودک و نوجوان ایرانی است؛ زیرا بر اساس آخرین پیگیری‌ها از مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک هیچ کنشگر دانشگاهی نسبت به محدود شدن کودک و نوجوان و مباحث حقوق کودک در برنامه‌های سند ملی در افق ۱۴۰۴، به امور حقوقی - قانونی، نظری اعتراضی و تکمیلی اعلام نکرده است و این خود بیانگر عدم آگاهی دانشگاهیان از متن برنامه عمل جامع است.

فهرست منابع

- آرتیدا، طیبه و تقی‌زاده، مرضیه (۱۳۹۱). حقوق کودکان و نوجوانان در جمهوری اسلامی ایران: مجموعه قوانین و مقررات تا پایان سال ۱۳۸۸. جلد اول، تهران: نشر یونیسف.
- آذر، خدیجه و ذاکر صالحی، غلامرضا (۱۴۰۱). مسئولیت اجتماعی دانشگاه در مقابله با بحران ویروس کرونا. *مجله رفاه اجتماعی*، (۸۵)، ۸۱-۱۲۲.
- اسلامی شعبجره، روح‌اله و تاجی، سکینه (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی چرخه سیاست‌گذاری امور مربوط به کودکان در ایران. *راهبرد اجتماعی فرهنگی*، (۵۳)۱۳، ۱۲۹۳-۱۳۲۶.
- برادران حقیر، مریم؛ نورشاهی، نسرین و روشن، احمدرضا (۱۳۹۸). مفهوم‌سازی مسئولیت اجتماعی دانشگاه در ایران. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، (۳)۲۵، ۱-۲۶.
- برنامه عمل جامع حقوق کودک و نوجوان (سند ملی) در افق ۱۴۰۴: راهبردها، اهداف و برنامه‌های اجرایی (۱۳۹۴). مجری، مؤسسه فرهنگی فضیلت مهر، به سفارش مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک، وزارت دادگستری.
- بهراد، بهنام (۱۴۰۱). سیاست‌گذاری و حکمرانی کشورها در آموزش و مراقبت اوان کودکی. *فصلنامه سلامت و آموزش در اوان کودکی*، (۱)۳، ۳۳-۶۷.
- بیگی، جمال (۱۳۹۸). راهبردنگاری قانونی برای کودکان و نوجوانان در سیاست‌گذاری آموزشی. *سیاست‌نامه علم و فناوری*، (۴)۹، ۳۱-۴۶.
- جهانگیری، علی؛ حیدر بیگی، شهلا و وفایی، سپیده (۱۴۰۱). مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها در مقابل بحران کرونا: کووید ۱۹. *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، (۲۸)، ۲۱۷-۲۴۳.
- حیدری‌زاده، زهرا؛ حسنی، محمد و مهاجران، بهناز (۱۳۹۹). تحلیل همبستگی قانونی بین مؤلفه‌های فرهنگ دانشگاهی و مسئولیت اجتماعی در آموزش عالی مطالعه موردی دانشگاه شهید بهشتی. *مجله فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، (۳۷)، ۵۴۳-۵۶۶.
- زاهدی‌اصل، محمد و بزرافکن، فرهاد (۱۳۹۹). بررسی روند تحولات سیاست‌گذاری و

- نهادی مربوط به کودکان در ایران. برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، (۴۵)، ۱۴۷-۱۹۱.
- زمندی، علی‌اکبر؛ حسنی، محمد و فلاوندی، حسن (۱۴۰۲). شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی در راستای اثربخشی دانشگاهی با استفاده از رویکرد دلفی فازی. *مجله فرآیند مدیریت و توسعه*، (۱۲۴)، ۱۶۷-۱۹۹.
- شعبان، مریم (۱۳۹۸). *جامعه‌شناسی کودکی در ایران*. رساله دکتری. با راهنمایی دکتر تقی آزاد ارمکی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- شعبان، مریم (۱۳۹۸). حقوق کودک در ایران: تحلیل وضعیت علمی و اجرایی کمیته حقوق کودک استان مرکزی. *حقوق کودک*، (۱)، ۳۹-۷۰.
- شعبان، مریم (۱۳۹۹). گونه‌شناسی سیاست‌گذاری‌های مرتبط با کودک در ایران. *حقوق کودک*، (۵)، ۴۴-۷۱.
- شعبان، مریم (۱۴۰۰). تحلیل ساختار حقوق کودک در ایران: بررسی مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک بر مبنای پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک. *تمدن حقوقی*، (۹)، ۱۳۹-۱۶۸.
- عزیزی، نعمت‌الله (۱۳۸۳). اشتغال و آموزش عالی: راهبردهای پیوند آموزش عالی با نیازهای بازار کار. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، (۲)۱۰، ۱۷۱-۱۹۷.
- علی محمدلو، مسلم؛ اکبری، بنفشه و مهدویان‌پور، الهام (۱۳۹۳). شناسایی مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها با استفاده از تکنیک دلفی فازی مطالعه موردی دانشگاه شیراز. *مجله آموزش عالی ایران*، (۲۳)، ۱۶۱-۱۹۲.
- فراستخواه، مقصود (۱۳۹۸). *گاه و بی‌گاه دانشگاه در ایران: مباحثی نو و انتقادی در باب دانشگاه پژوهی*. مطالعات علم و آموزش عالی، تهران: نشر آگاه.
- موبد، میترا و نادى‌زاده اردکانی، علی (۱۴۰۱). مروری بر شاخص‌های ارتباط مؤثر دانشگاه و جامعه بر مبنای مدل‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه. *مجله سیاست‌نامه علم و فناوری*، (۳۸)، ۹۹-۱۱۲.
- نقیسی، عبدالحسین (۱۳۸۰). *تحلیل نظام آموزش عالی*. گزارش تلفیقی شماره ۶، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.

- Rights of the Child Based on the Universal Declaration of the Rights of the Child, Legal Civilization, (9), 139-168. (In persian)
- Zahedisa, Mohammad; Bozrafkan, Farhad (2020). Review of Policy-Making and Institutional Development Trends Related to Children in Iran, Welfare and Social Development Planning, (45), 147-191. (In persian)

